

Ury Benador

DRAMATURGUL

Afirmația poate părea riscată: Șulem Aleichem, genialul *povestitor*, a fost cel dintâi și rămâne până azi (nu numai prin dramaturgie, ci chiar prin povestiri) cel mai mare *dramaturg* al literaturii idiș. Spunând aceasta, nu ignorăm că Goldfaden a fost creatorul teatrului evreiesc, că Gordin a fost reformatorul lui și că, de pildă, David Pinsky, Peret Hirschbein, Ansky ș. a. au fost dramaturgi de mare circulație, iar însuși „titanul din Zamosci”, I. L. Peretz — poate cel mai înalt dintre cele trei piscuri ale clasicismului idiș (Mendele, Peretz, Șulem Aleichem) — a fost și dramaturg.

Să încercăm să ne explicăm:

Este un adevăr, în sfârșit, acceptat — chiar dacă nu pretutindeni și întotdeauna practicat — că spectacolul teatral nu este un scop în sine, ci un mijloc de valorificare a textului piesei. Deci textul (cu condiția desigur, să aibă însușirile specifice teatrului, spre a putea urca și rezista pe scenă, trecind apoi rampa înapoi, în viață) nu este scris să servească drept material pentru spectacol, ci, dimpotrivă, regia, actorul și scenografia se pun în slujba spectacolului, pentru ca acesta să transmită viața și mesajul textului.

Cînd Goldfaden a scos — în 1876 — din circiumi și ceainării, cîntecul trubaduresc și l-a urcat, prefăcut în scenetă, pe scena grădinii de vară „Pomul Verde” din Iași, creînd în acel moment teatrul evreiesc universal, și cînd — după aceea — a alimentat acest teatru cu piesele sale, el n-a văzut oameni și viață în aceste piese, ci roluri pentru actori și spectacole pentru „onor. public.”

Pentru Goldfaden, la început a fost *spectacolul*. Piesele sale *sînt simple pre-texte pentru spectacol* și nu rezistă la lectură. De aceea, nu au, chiar ca spectacol, o respirație care să continue după lăsarea ultimei cortine.

Nici Iacob Gordin, cînd a reformat teatrul evreiesc, încercînd să dea textului ținută, n-a plecat de la viață și om. Gordin a pornit de la *probleme*, cărora a vrut să le dea, prin teatru, cuvînt. Ceea ce n-ar fi fost rău deloc, dacă ele ar fi rezultat din viața văzută de autor, sau — fecundate de această viață ar fi căpătat transfigurare artistică. Dar, pentru piesele sale, Gordin n-a văzut viața, sau a ignorat-o, pornind în scrierea acestor piese de la probleme ale unor modele din literatura străină, modele pe care le-a transplatat și adaptat pentru scena evreiască. Desigur, prin măiestria sa dramaturgică, a reușit nu o dată — în special prin personaje

secundare — să dea iluzia vieții, făcînd ca bastarzii unor scriitori neevrei, să pară copii legitimi ai vieții evreiești.

Fără a socoti aceasta drept o scădere pentru marile nume ale dramaturgiei idiș, vrem să subliniem — spre a ajunge la dramaturgia lui Șulem Aleichem — că toți acești dramaturgi au scris piesele lor, *ca piese*. Știm — este elementar — că, în procesul său de creație, începînd chiar cu momentul decolării, dramaturgul trebuie să vadă piesa, în calitatea ei de piesă, pentru spectacol, fiecare gen literar avînd legile sale de structură interioară și de construcție. Totuși, oricît de îndrăzneți am fi în spargerea acestor legi, pînă la urmă, piesa — realizată în cadrul genului literar căreia îi aparține — rămîne prizonieră cadrului limitat al acestui gen.

Cu proza lui Șulem Aleichem se întîmplă un lucru neobișnuit. Povestirile lui Șulem Aleichem conțin în ele și elemente esențiale ale altui gen literar, și anume ale teatrului. Prin eroii lor, prin limba autorului și limbajul personajelor, aceste povestiri te roagă parcă să le urci pe scenă, ca să fie văzute, acționînd acolo ca într-o piesă de teatru. Atît de scenic se petrece totul în aceste povestiri. De aceea, și dramatizările după proza lui Șulem Aleichem sînt piese în cea mai deplină accepție a cuvîntului. Cu un plus, pe care îl au și piesele scrise de la bun început ca piese, plus față de nume dintre cele mai strălucite ale dramaturgiei în general. Și anume:

Așa cum povestirile șulemaleichemiene conțin elementele esențiale ale teatrului, la fel piesele sale au o bogată claviatură și paletă aduse din proza sa, fără a scădea acestor piese nimic din arhitectonica specifică teatrului. Dimpotrivă. Căci Șulem Aleichem aduce numai ceea ce este pentru piese binevenit și organic asimilabil din proza sa. Chiar cînd a scris de-a dreptul pentru limitele celor trei pereți ai scenei (cu atît mai mult cînd piesa fremăta inițial în cadrul povestirii dramatizate), acțiunea, eroii și limba aduc ecouri din orga faimosului „*nan mus reid*” („nouă coți de vorbă lungă”) și din „*akeighn deim vus ir zugt*” („în legătură cu ceea ce zici dumneata”) nezis — de altfel — de nimeni. Dar, trebuie subliniat că cei „nouă coți de vorbă lungă” sînt numai aparent un „mi-am amintit o poveste frumoasă” — ca în celebra schiță —, și că totul este disciplinat și strunit de severitatea autorului (care transcria de opt și de zece ori un lucru și șlefua migălos tumultuoasa sa revărsare — logică și ea — spre a realiza marea simplitate cu ajutorul căreia ducea desfășurarea lucrurilor) spre realizarea artistică, de cea mai mare eficiență pentru transmiterea mesajului urmărit de autor.

Un cuvînt despre mesajul șulemaleichemian.

Deși nu ne-am propus în cadrul acestor scurte însemnări despre Șulem Aleichem ca dramaturg o analiză a operei sale în general, dar cum teatrul său conține elementele esențiale, dominante, ale întregii sale creații, e de ajuns, credem, să ne oprim, fie și fugitiv, asupra acestor elemente.

Pornind în creația sa de la observația ascuțită și atentă a vieții — a vieții evreiești în special —, ce a observat Șulem Aleichem?

1. Că în condițiile societății burgheze — fie că eroii săi trăiesc în diversele Kasrilke, Iehupeț etc. ale dublei oprîmări țariste, fie că trăiesc în așa-zisul, în fățarnicul „liberty” american, faimosul „*kol isruel acheihim*” („toți evreii sînt frați”), adică mult gargarisita „unitate evreiască deasupra claselor”, este o simplă diversiune pentru derutarea și ameteirea bietului „*amhu*”, cum a numit Șulem Aleichem pe omul cel de toate zilele, pe omul simplu, muncitor și cîstit, din care și-a ales eroii săi nemuritori, Simale Soroker și Tewie Lăptarul, ca să nu pomenim decît de două personaje din uriașa și magistrala sa galerie. Adevărul simplu, că una sînt nepoții marelui bogătaş și alta este fiul unic al văduvei sărace din schița „Ghiil Pușkiewicz”, trece ca un fir roșu, dominant, în întreaga sa operă. În ciuda limitelor sale care au făcut să fie cîteodată socotit el însuși drept adept al „unității evreiești deasupra claselor”, în opera sa Șulem Aleichem nu cunoaște nici un compromis în ura cu care biciuiește și în disprețul cu care satirizează faimoșii „Balbatimi frumoși” — onorabili bogătași —, și nu cunoaște margini în dragostea și dușoșia sa pentru „*amhu șer in aizn*” (meșteșugarul simplu) și toți frații săi întru simplitate, muncă și cinste, în frunte cu Tewie. Așadar, cu toate limitele sale, Șulem Aleichem a intuit adevărul leninist, că în sinul fiecărei națiuni din zilele noastre există nu numai două culturi, ci de fapt chiar două națiuni, adevăr pe care ca nici unul dintre clasicii literaturii idiș îl exprimă opera sa.

2. Dar Șulem Aleichem nu a rămas numai la descoperirea că nu toți evreii sînt frați, ci — prin eroii săi — a înțeles și soluția pentru ieșirea din starea în care se zbate „amhu“ :

a) să se lase de iluziile „menachemmendelismului“ — afaceri de vînt, cu ancora în aer — (*Menachem Mendl*) ; să nu-și pună nădejdi în găsirea de comori (*Comoara*), nădejdi în jurul cărora diverși cămătari ca Idl Torbe și „gospodari frumoși“ ca Leiwi Mosgowoier, creează psihoze ; și mici, ca Simale Soroker, să nu caute fericirea în „Lozul cel mare“ (200.000). Ci să rămînă la „șer in aizin“ — la foarfece și fierul de călcat — la care se întoarce Simale Soroker, sau la munca lui în sat, ca Tewie Lăptarul și familia sa ;

b) prin eroii săi — și în special prin Tewie — Șulem Aleichem a mers și mai departe : a înțeles că soluția este aceea de care vorbește fiica sa, Hudl, cînd pomeneste de Gorki și de tînărul revoluționar Percik, logodnicul ei. Ca o notă, nu numai de mare realizare artistică, ci și de justă orientare, este de semnalat scena cînd Tewie, fără a înceta să fie fidel structurii sale de evreu, cu capul și inima pline de „psikem“ (texte „sfinte“) — pe care le tălmăcește candid eronat, dar raportate perfect la situațiile date, acest Tewie se desprinde din ceea ce este stătut, tradițional, își înhamă calul la căruță și își conduce fata pe drumul Siberiei, unde se pare că a fost deportat Percik. Am spus „fără a înceta să fie fidel structurii sale“, că una din formele măiestriei artistice, cu care Șulem Aleichem a știut să transfigureze adevărul vieții, dîndu-i forță de convingere, a fost că în lumea evreiască — așa cum era ea și pe date psihologice ale personajelor acelei lumi — el a făcut să pătrundă lumea de dincolo de pereții lui Tewie, lumea în înnoirea de care vorbește Hudl, ale cărei cuvinte el le repetă transfigurat la cădere a ultimei cortine : „...Va fi o lume nouă, așa zile să avem noi !“ Și trebuie notat neapărat că asta se întîmplă cînd autoritățile țariste îl alungă din satul în care a trăit el, părinții, bunicii și străbunicii, alungare la care asistă neputincioși, dar plini de dragoste și compătimire pentru el, vecinii săi, oamenii săraci ai satului. Și această scenă de final a piesei (scena despre care Șulem Aleichem vorbește cu mîndrie și încîntare în una din scrisorile sale) este de o mare forță dramatică și valoare artistică, dovedind încă o dată interdependența dintre orientarea politică și realizarea artistică.

Prin opera sa, Șulem Aleichem s-a situat alături de făuritorii acestei lumi noi.

Așa cum el a iubit și a tonificat, cu risul printre lacrimi și cu încrederea în viață, pe „amhu“ care, cot la cot cu toate forțele progresiste ale lumii, clădește această „lume nouă... așa zile să avem noi“, la fel forțele progresiste ale lumii l-au îndrăgit pe Șulem Aleichem, și iată că, pe lingă că îl citeșc în original și traduceri în nenumărate limbi, ca pe nimeni altul dintre scriitorii în idiș, acum, la o sută de ani de la nașterea sa, el este — alături de poetul scoțian Robert Burns, de naturalistul englez Darwin și de fizicianul rus Popov — sărbătorit pe plan mondial, prin Consiliul Mondial al Păcii.

În testamentul său, Șulem Aleichem a cerut :

„Oriunde voi muri, să nu fiu îngropat printre aristocrați, nobili sau burgezi, ci printre evreii simpli, muncitori din popor, așa încît monumentul ce se va ridica pe mormîntul meu, să înfrumusețeze mormintele simple din jur, iar mormintele simple, să înfrumusețeze monumentul meu, așa cum în viață poporul simplu și cîstit a respectat pe scriitorul lui popular.“

Prin opera sa, scriitorul iubit și sărbătorit trimite acestei lumi de oameni simpli și cinstiți, un salut și o urare cuprinse în însuși numele său : Șulem Aleichem — Pace vouă.